

**BARTOSZ DONDELEWSKI**

ORCID: 0000-0002-5570-6778

Uniwersytet Jagielloński

bartosz.dondelewski@uj.edu.pl

## A Fala de Xálima e ideoloxías lingüísticas – algúns comentarios\*

**Palabras clave:** A Fala de Xálima — lingüística sociocultural — linguas minorizadas — ideoloxías lingüísticas.

### Resumo

O traballo fôcose na Fala de Xálima, variedade da familia galaico-portuguesa con menos de 3.700 falantes (prov. de Cáceres). É unha variedade minorizada con formas vernáculas en desaparición e un número minguante de falantes (Ramallo, 2011). No estudo analízanse conversas mantidas con falantes da Fala que teñen influencia sobre a revitalización e o futuro esta variedade. O artigo basease nos principios da lingüística sociocultural (Bucholtz e Hall, 2004, 2010); analízanse algunhas orientacións indexicais, interaccionais e esencialistas que permiten comprender a relación entre a variedade local e o seu contexto socialmente significativo, ademais da súa importancia para a identidade local. Emprégase tamén a teoría da ideoloxía lingüística (Irvine e Gal, 2000) e a indexicalidade (Silverstein, 2003). Obsérvase como unhas dinámicas ideolóxicas recursivas e historicamente marcadas serven aos falantes para defender o *status quo* da variedade como inexistente no contexto político oficial e como aplican a estratexia de apagamento ao non admitir que A Fala corre perigo de desaparición e, así, perpetran a minorización da variedade local.

### 1. Introducción

A Fala de Xálima (ou A Fala do Lugal) é unha variedade que pertence ao subgrupo galego-portugués das linguas románicas, utilizada por menos de 3.700 falantes<sup>1</sup> en tres aldeas: San Martín de Trevejo, Eljas e Valverde del Fresno, situadas na provincia de Cáceres (Estremadura), na fronteira con Por-

---

\* This publication was funded by the program *Excellence Initiative – Research University* at the Jagiellonian University in Krakow.

<sup>1</sup> Cf. [https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica\\_C&cid=1254736177010&menu=resultados&idp=1254734710990](https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177010&menu=resultados&idp=1254734710990) – 30/05/2023.

tugal (rexión de Xálima). Segundo Valeš (2017a), a comunidade lingüística é moi pequena e compacta. Todos os falantes son bilingües; podemos observar aquí unha diglosia fergusoniana, onde o castelán é a variedade “H” e A Fala é a variedade “L” (Valeš, 2017:59).

Hai tres variedades principais da Fala correspondentes ás tres localidades: mañegu en San Martín, valverdeño en Valverde e lagarteiro en Eljas. Aínda que existen distintas diferenzas entre as tres variedades (principalmente ao nivel fonético e lexical), debido á longa interacción son mutuamente intelixibles e pola nosa experiencia podemos dicir que existe un sentido xeneralizado de falar a mesma lingua. Non obstante, as mencionadas diferenzas non son desprezables xa que desencadean algunhas idiosincrasias sociais, que comentaremos máis adiante.

A Fala é coñecida na literatura lingüística ibérica contemporánea pola súa vitalidade (preto do 90% son falantes da Fala) e unha taxa de transmisión interxeracional moi elevada (Ramallo, 2011), excepcional en comparación con outras variedades da zona fronteiriza entre España e Portugal hoxe practicamente extinguidas. Porén, as últimas investigacións sinalan a desaparición dalgúns formas vernáculos entre a xeración máis nova, un descenso do número de falantes de L1 e unha minguante extensión funcional (Ramallo, 2011; Flores Pérez, 2019; Manso Flores e Flores Pérez, 2022). A Fala atópase nun punto crucial e o número de falantes nativos probablemente diminuírá nun futuro próximo. Esta variedade segue sendo minorizada, non estandarizada e non normalizada (Ramallo, 2011; Valeš, 2017). O Estatuto de Autonomía de Extremadura non recoñece esta variedade, a súa condición pode ser chamada de inexistente dende o punto de vista legal<sup>2</sup>. A variedade local tampouco está presente no sistema escolar. Recentemente, Miroslav Valeš concluíu un proxecto impulsado pola comunidade para establecer un sistema de ortografía que se poida converter nun estándar xeral nas tres aldeas (Valeš, 2017a, 2017b, 2022). Aínda que considera que o proxecto concluíu con éxito, en 2017 deixou de existir a maior organización cultural local (Asociación Cultural A Nosa Fala, ACANF), que supostamente ía promover o seu uso como posuidora de prestixio local (Valeš, 2017a). A ortografía non está recoñecida por ningunha autoridade rexional e, ademais, foi criticada por algúns lingüistas ibéricos, polo que o seu uso depende só da vontade da comunidade e do futuro labor de dinamización.

A Fala precisa dun profundo traballo de conservación e revitalización, principalmente porque as actitudes xerais cara á variedade son moi positivas e a comunidade quere manterla, xa que xoga un gran papel na semiose identitaria local. O seu significado social foi probablemente un dos factores da súa conservación ata os nosos días (Dondelewski, 2022; Valeš, no prelo). Non obstante, opinamos que entre os procesos semióticos indexicais ideoloxicamente satura-

<sup>2</sup> En 2001 a variedade local foi chamada “Bien de interés cultural” pola Junta de Extremadura; en 2021 o Senado Español aprobou a moción para protexer e promover o uso de A Fala, pero ningunha desas iniciativas tivo secuelas prácticas.

dos que producen significado social nos instantes observables de interacción hai algúns factores que ata agora non recibiron atención, probablemente operando parcialmente máis alá da realización dos locais, e que potencialmente poderían comprometer as futuras empresas de revitalización. Neste artigo analizaremos algunhas destas dinámicas ideolóxicas.

O traballo presenta unha parte da investigación realizada en Xálima entre 2017 e 2018, cuxa finalidade principal foi analizar as estratexias interactivas de formación da identidade no discurso dos membros da comunidade de práctica (Rampton, 2009; Meyerhoff e Strycharz, 2013) creada arredor do esforzo común pola conservación da Fala. A investigación foi informada polos principios ontolóxico-epistemolóxicos da lingüística sociocultural (Bucholtz e Hall, 2004, 2010). Así, os textos transcritos remiten a algúns enunciados socialmente significativos, onde os entrevistados se definen fronte ao “Outro” percibido. Estas estratexias tamén conteñen material indexical e ideolóxico que aquí analizaremos.

## 2. Indexicalidade

O obxectivo final desta investigación é contribuír á comprensión de como a práctica lingüística é capaz de referirse aos significados sociais construídos arredor da linguaxe (é dicir, as identidades e ideoloxías lingüísticas). Como resume Johnstone (2010: 29), un dos conceptos clave que nos permiten comprender mellor a relación entre a forma lingüística e o significado social é a indexicalidade.

A indexicalidade pódese incluír no nivel pragmático de creación do significado pola linguaxe como un traballo interpretativo realizado polos interlocutores sobre o contexto por riba do sentido denotacional do que se dixo. Seguindo o traballo de Charles Peirce, “[a] sign is indexical if it is related to its meaning by virtue of co-occurring with the thing it is taken to mean” (Johnstone, 2010: 30–31), é dicir, configuración de relacións sociais, actividade social ou relacións de poder e, así, evoca ou crea unha identidade social, polo que pode apuntar cara a asociacións de diferentes ámbitos ontolóxicos (Johnstone, 2010; Joseph, 2010). Neste traballo centrarémonos nos textos que se atopan neste tipo de relación indexical coas identidades e na ontoloxía desta relación explorando o seu contido ideolóxico.

Entendemos o concepto de indexicalidade de acordo cos antropólogos lingüísticos Ochs (1992) e Silverstein (2003). A maioría dos textos indexan varias identidades sociais á vez durante a interacción. Tal vínculo semiótico pode ser máis ou menos metapragmáticamente<sup>3</sup> directo, desde a etiquetaxe explícita dunha identidade social como en “[r]econocería a un mañegu ata en Moscú por

<sup>3</sup> Entendemos a “metapragmática” de acordo con Silverstein (1993, 2003), como estratexias para resaltar vínculos entre un texto e un contexto particular durante a interacción.

súas sibilantis<sup>4</sup>, ata unha xustaposición de determinados textos e contextos de cariz social, cultural, histórico etc., socialmente significativos e específicos da comunidade, que facilmente poden permanecer opacos para un forasteiro que non elabore unha “descrición densa” adecuada nos termos de C. Geertz.

Na análise da indexicalidade será útil aplicar a teoría de “orde indexical” (inglés: *indexical order*, Silverstein, 2003). O proceso semiótico de conferir significado ten un camiño ordenado de desenvolvemento. Tendo en conta o exemplo do parágrafo anterior, a propiedade obxectiva de aplicar determinadas sibilantes na conversa (indexicalidade básica de orde  $n$ ) apunta a unha certa identidade xeográfica de nacer e criarse en San Martín ( $n+1$  (primeira) orde de indexicalidade). Neste nivel, a atribución de significado carece normalmente de valor social. Agora ben, o que realmente está en xogo no texto citado é todo o traballo de xustaposición, presuposición e implicación do citado contexto socialmente significativo nunha interacción situada (Briggs, 1986; Márquez Reiter, 2018). Así, a indexicalidade  $(n+1)+1$  (de segunda orde) sería un ámbito de creación de significado, onde teñen lugar esencializacións (Bucholtz, 1995; Bucholtz e Hall, 2004), negociacións de poscionamiento sociais (inglés: *stance*, du Bois, 2007; Sánchez Moreano, 2018) actos de *enregisterment* (Agha, 2007) e outros procesos axentivos de creación de identidade. O proceso pode repetirse e un determinado texto de primeira orde pode resemiotizarse para construír unha nova indexicalidade de segunda orde (Johnstone e Kiesling, 2008).

Para Silverstein, é na intersección da orde  $n$ -ésima e a que está directamente por riba dela, a orde  $n+1$ , onde a identidade (lingüística) se constrúe dialécticamente. “[As i]dentidades [...] constrúense nos intersticios e marxes das categorías e lugares aos que están vinculadas” (Joseph, 2010: 17)<sup>5</sup>.

### 3. Ideoloxías lingüísticas

Dentro deste contexto teórico, preténdese analizar os fragmentos de discurso transcritos onde se negocian identidades con especial atención á súa compoñente ideolóxica.

Bucholtz e Hall consideran que a identidade é un fenómeno inherente social e identifican “catro procesos interrelacionados e superpostos”<sup>6</sup> mediante os cales podemos comprender mellor a intersección da linguaxe e a identidade: práctica, performance e, o máis interesante para nós aquí, indexicalidade e ideoloxía (Bucholtz e Hall, 2004: 377)<sup>7</sup>. As autoras definen as ideoloxías como “crenzas e valores culturais sobre os tipos de falantes que (po-

<sup>4</sup> Frase extraída das entrevistas realizadas *in situ*.

<sup>5</sup> Cita orixinal: “[I]dentities [...] are constructed at the interstices and margins of the categories and places to which they are tied”.

<sup>6</sup> Cita orixinal: “four interrelated and overlapping processes”.

<sup>7</sup> Termos orixinais: “practice”, “performance”, “indexicality”, “ideology”.

den ou deberían) producir determinados tipos de linguaxe” (Bucholtz e Hall, 2005: 594)<sup>8</sup> e observan que “na formación da identidade, a indexicalidade depende en gran medida de estruturas ideolóxicas” (Bucholtz e Hall, 2005: 594)<sup>9</sup>. Xa que operamos aquí a nivel sociocultural, cómpre sinalar que os sistemas de crenzas contribúen ás estruturas de poder nunha comunidade lingüística. Para moitos estudosos o poder é o concepto fundamental que permite observar como a lingua gaña significado social, cultural e político (Schieffelin, Woolard e Kroskrity, 1998; Kroskrity, 2000; Blommaert, 2006). Así, mediante a análise de textos ideoloxicamente saturados podemos observar como os procesos macrosociais operan no nivel máis baixo de interacción diaria (Bucholtz e Hall, 2005; Blommaert, 2006).

No contexto dunha variedade vulnerable con síntomas de cambio lingüístico inminente, o que parece prometedor como marco metodolóxico é a proposta de Irvine e Gal (2000). As autoras analizan os fundamentos ideolóxicos do cambio lingüístico e identifican tres efectos semióticos dos procesos ideolóxicos que desencadean o cambio lingüístico: (i) a *iconización* “é o proceso mediante o cal os trazos lingüísticos se perciben como imaxes das realidades sociais que representan”<sup>10</sup> (Blommaert, 2006: 516); (ii) a *recursividade fractal* “é unha proxección dunha diferenza que ocorre nun nivel ou nun dominio sobre outro nivel ou outro dominio” (Blommaert, 2006: 516)<sup>11</sup>, e mediante (iii) o *apagamento* “algúns trazos da realidade fanse invisibles” (Blommaert, 2006: 516)<sup>12</sup>. Para os nosos propósitos, podemos concluír que a “ideoloxía” será para nós a forma de semiotizar o vínculo entre unha indexicalidade dunha orde n-ésima e unha orde n+1.

#### 4. Análise do material

No contexto das variedades ibéricas, a resposta máis obvia desde a revitalización para a inminente atrición lingüística sería un “batua” local, unha versión estandarizada dunha variedade internamente moi variable xunto cunha ortografía correspondente, como era o caso do éuscaro ou do galego. Esta foi a primeira proposta de Valeš (2017a, 2017b), que planeaba establecer para Xálima unha forma de escritura consensual e impulsada pola comunidade. Non obstante, a idea foi rexeitada pronto ao comezo, xa que “todos [...] estaban de

<sup>8</sup> Cita orixinal: “cultural beliefs and values about the sorts of speakers who (can or should) produce particular sorts of language”.

<sup>9</sup> Cita orixinal: “in identity formation, indexicality relies heavily on ideological structures”.

<sup>10</sup> Citas orixinais: “iconization”, “[...] the process by means of which linguistic features are sensed to be images of the social realities they represent”.

<sup>11</sup> Citas orixinais: “recursividade fractal”, “[...] proxección dunha diferenza que ocorre nun nivel ou nun dominio sobre outro nivel ou outro dominio”.

<sup>12</sup> Citas orixinais: “erasure”, “[...] some features of reality are made invisible”.

acordo en que queren escribir na súa propia variedade” (Valeš, 2017a: 60)<sup>13</sup>. A diferenza das “grandes” variedades ibéricas, a Fala carece de institucións de prestixio e practicamente no ten tradición escrita, polo que o obxectivo do proxecto de Valeš era promover o sistema de escritura a través da ACANF, pero a discusión foi dominada por certas forzas centrífugas provocadas por conflitos persoais e, finalmente, cada subvariedade permaneceu, discursivamente, un subcentro propio. A ortografía de Valeš, que reflicte esta tridivisión, foi adoptada pola U Lagartu Verdi de Eljas, que é unha organización de carácter máis local e con participación só esporádica dos habitantes doutras localidades. A futura aplicación deste sistema ortográfico segue sendo incerta.

A continuación analizamos algúns fragmentos dunha entrevista mantida cun activista local e un membro activo de U Lagartu Verdi, que tamén estivo implicado no proxecto de Valeš<sup>14</sup>.

Na conversa anterior ao fragmento citado, o entrevistado, preguntado polo contexto en que se pode empregar a ortografía estándar, mencionou primeiro o WhatsApp como ferramenta de comunicación informal cotiá e despois a revista que publica anualmente a asociación:

P<sup>15</sup>: a nosa asociación ten unha revista, [...] que se edita tos los anos y que se leva editandu en esti lugar creo que é a única publicación que se edita que hai en: en fala por así decir pero mm: (0.2) digo en fala pero: a maior parti é en X<sup>16</sup> que se fai aquí (.) pero nós por exemplu que pertencemos a asociación sempris pedimus un escritu de: Y ou de Z (.) pa que: vaian aparecendo ahí [...]

Podemos ver que a tradición de escribir na Fala indexicaliza un carácter singular e o prestixio da revista local. O uso deste índice (nomeámolo índice “n+1”) en xustaposición cun contexto socialmente significativo (conversa anterior) de aplicación dunha escritura oficialmente recoñecida no castelán que retén o poder pode verse como unha declaración ideolóxica (“(n+1)+1”), onde a ortografía corrobora o prestixio social (encuberto) da Fala. Con esta estratexia, o noso interlocutor presenta a súa postura axioloxicamente positiva ante tal realidade. Ademais, ao presentarse, de maneira metonímica como representante da revista, configura interaccionalmente a súa identidade como acoledora para todas as tres subvariedades. Isto tamén pode ser tratado como un enunciado ideoloxicamente recursivo: aínda que subliña o papel principal da subvariedade local na revista, recoñece a importancia cultural e social das outras dúas e, máis aló do fragmento transcrito, mesmo lamenta a escaseza de material publicado noutras subvariedades. Así, ideoloxicamente, di que a súa variedade merece un estándar como unha variedade internamente complexa e formada por tres subvariedades de igual status.

<sup>13</sup> Cita orixinal: “[...] all [...] were in complete agreement they want to write in their own variety”.

<sup>14</sup> Por razóns éticas, neste artigo non se poden facilitar outros datos sobre os entrevistados.

<sup>15</sup> P – participante, I – investigador.

<sup>16</sup> Os nomes de variedades e os topónimos non se revelan por razóns éticas.

P: si [a revista local] sería un: un bo sitio [para empregar a ortografía de Valeš] porque realmenti: mm: a xhenti que nos dedicamus a: a participial en isu realmenti no poseemos unha formación mm: e: en mm: en linguas. [...] é: algo: voluntariu y sí que encontrábamus mutísimos problemas a la hora de escribil (0.5) porque non sabíamos comu se escribía. [...] sabíamos por exemplu que as coisas nos soan mal por exemplu >o s:ea non mal difereni< (0.4) por exemplu o tema das sibilantis (0.5) nós cuando falamus díamos jo peru (e)s qui non o digo igual como: como iscribimus isto agora? [...] porque (.) mm unha coisa é que te atrevas a escribir, y otra coisa é que sepas escribil. [...] non sabis que ortografía tes que utilizal o: que o: (.) que: signu le pos a esti soniu que tu no sabis n- no no: (.) ee: sabis que é diferenti por exemplu de unha esi normal (.) pero ei que se que le poño a eso.

O entrevistado, na conversa anterior á citada, comezou a construír a súa identidade como falante nativo da Fala consciente das necesidades da súa comunidade. No fragmento citado sinala a diferenza entre os afeccionados non profesionais que son el e os seus compañeiros e a do entrevistador como experto lingüista. Aínda que recoñece a autoridade deste último como profesional, o entrevistado fai unha declaración ideolóxica que implica que pode existir unha forma de escritura obxectivamente correcta na Fala, que debería ser avalada pola autoridade dun lingüista (cf. Dondelewski, 2021). A figura metonímica do lingüista xustaposta coa “corrección” indexa, en segunda orde, á persoa do lingüista forasteiro como “potenciador do prestixio”, que é capaz de remodelar a ortografía atendendo a unhas regras secretas, facendo a lectura e escrita na Fala intuitiva (dando a entender: como en castelán) e aceptable para todos (como en castelán). Isto revela outra indexicalidade recursiva e ideoloxicamente saturada: só se sabe escribir nun idioma que foi ensinado na escola. Se se ensina na escola, é unha variedade que retén o prestixio dun centro de poder político e cultural, como o castelán, pero tamén algunhas “grandes” variedades minorizadas<sup>17</sup>. Construír unha ortografía é, pois, unha intención de outorgarse o prestixio aberto que nunca se concedera desde fóra e o “lingüista” é a ferramenta para iso. Pero esta ideoloxía de “autodignificación” ten algunhas contradicións inherentes, como veremos.

O seguinte fragmento procede dunha entrevista a dúas profesoras de educación infantil nun dos poucos centros educativos nacionais da zona. A gran maioría dos alumnos son locais.

Na conversa previa ao citado fragmento, as dúas participantes confirmaron que na súa infancia (durante o franquismo, coñecido por perseguir ás minorías lingüísticas) non sufriron discriminación por parte dos seus profesores. Porén, subliñan, con total aceptación, que A Fala era unha variedade para falar na casa e durante a clase a norma era falar castelán.

<sup>17</sup> Nas conversas cos veciños de Xálima aparece con frecuencia o contexto das variedades oficialmente recoñecidas e de relevancia local de España, como o galego, o éuscaro ou o catalán, o que é detonante duns de numerosos posicionamentos e estratexias de construción identitaria. A continuación comentaremos un exemplo. Cf. tamén Dondelewski (2021).



I: [...] e gustaríavos (.) personalmente (.) ter mais contacto con a fala (.) ou sexa ter (.) unha disciplina exclusiva a fala?

P1: ei penso que non: sería posible [...] é que o número de p- persoas que falamus a fala non é: tan: (0.3) grandi comu pa que: isu pasara. (0.5) enconcis [estamos ben así.]

P2: [falamus castellano.]

P1: e a parti de isu: que se podría aprender ei penso que [vamo y la maioría do claustro,]

P2: [pensan que no.]

P1: que: ten que: e: ser en castellanu.

I: por que?

P1: por que? por que vamos a ver e: si (.) nós (.) falamus aqui en fala y les sempre en fala con os mininus le cortamus mutas posibiliais a la hora de ser (.) aqui non van a desenvolver toa súa vida. [...] sí. van a van a ter mais limitacións. e tendu en conta toas esa: limitacións que hai ya en a: enseñanza, to: (0.2) o fracasu que hai [posteriores]

P2: [sí.]

P1: s- e: ei penso que sería mutu mais de (.) distorsión. [...] porque é unha lingua mui minoritaria e ademais (.) tamén pensando que a lingua no se está perdendu. según mei punto de vista no se está perdendu porque nós a falamos e estamos orgullosos dela e tamén os mininos. [...] y os padris a os críus a os pequenos tamén a trasmitin. así a hemos trasmitiu sempre.

I: entón estades ben. (0.2) [como estades.]

P1: [sí. nos sí.] hai persoas que pensan diferente, [...] y tú habrás estadu ao millol [con algunha],

I: [sí. sí. sí. sí. <risa>]

P1: [<risa>] pe:ro: (.) pero nó:s. (.) y en esti claustro [...] pensamos así.

Comprobamos que as dúas participantes defenden vehementemente o *status quo* dunha inexistencia práctica da Fala no programa escolar e presentando os recordos da infancia deféndense da percibida ilexitimación<sup>18</sup> (Bucholtz e Hall, 2005) da súa identidade de auténticas membros da comunidade que protexen a súa variedade. Interpretámolo como unha estratexia ideolóxica: ao presentar unha postura positiva ante unha realidade obxectiva pasada cando A Fala se limitaba ao fogar e xustapoñéndoas á situación actual, tamén considerada positivamente, ambas aceptan a política lingüística actual e, en termos identitarios, defenden a súa autoridade como boas docentes, cidadás e membros da comunidade (tamén falando metonimicamente como representantes do conxunto do profesorado do centro). Podemos ver que esta ideoloxía ten unha dimensión histórica, de longa data e de evolución lenta ademais de ter un carácter recursivo (Johnstone, 2010; Irvine e Gal, 2000): a pesar do profundo cambio que se produciu na política lingüística nacional oficial desde a caída do franquismo (e ese é o punto de referencia do posicionamento que comentamos) as opinións sobre o papel da Fala na comunidade non cambiaron<sup>19</sup>.

Tamén hai outro posicionamento ideolóxico nesta conversa. Despois de ter reiterado a súa identidade como membro da comunidade, P1 refírese a un

<sup>18</sup> Termo orixinal: *illegimitation*.

<sup>19</sup> Cómpre salientar, porén, que o cambio das políticas oficiais e do discurso cara ás minorías lingüísticas só tivo un efecto práctico moi limitado en Xálima en canto ao interese dos estudosos e, en ocasións, dos medios locais. Non temos constancia de ningunha política oficial a longo prazo apoiada por unha financiación suficiente.



grupo de persoas que simboliza opinións e actitudes que ela non acepta e que se poderían etiquetar de “de reivindicación”, e destaca a diferenza entre o investigador e ela mesma xustapoñendo a persoa social do investigador cos “outros”. Así, as accións que favorecen a presenza dunha variedade minorizada na vida social son tratadas como contrarias ao benestar da comunidade visto de xeito esencialista. O motivo deste posicionamento está algunhas liñas máis arriba: A Fala é tratada como icona da pobreza, o abandono escolar e o baixo estatus social. O profesorado valora esta realidade percibida dando a entender que a forma máis obvia de afrontala é a emigración. Evidentemente, fóra de Xálima a variedade vehicular máis probable será a do Estado. Na literatura coñécese ben este tipo de postura por parte das comunidades minorizadas. Porén, no contexto ibérico, pode haber máis unha razón para ese comportamento: outros entrevistados presentaron explicitamente algunhas posturas negativas cara ás políticas e activismos en Cataluña ou País Vasco valorándoas como radicais, excesivas e contrapatrióticas. Os habitantes de Xálima constrúen a súa identidade como bos cidadáns de España e probablemente temen a escalada de conflitos sociais.

Resulta aínda necesario subliñar o visible apagamento dos signos de atrición da variedade que os nosos entrevistados, ao que parece, detectaron persoalmente e escoitaron falar doutros lingüistas que traballan *in situ*, como M. Valeš. Non obstante, limítanse á forma tradicional de transmitir a variedade na casa, xustificando este comportamento por unha tradición multixeracional, e sen ter en conta que todo o panorama sociolingüístico nas últimas décadas cambiou drasticamente.

## 5. Conclusións

No presente traballo tentamos explorar a función que as ideoloxías lingüísticas teñen para a algúns membros da comunidade lingüística da Fala e, máis en concreto, as implicacións que tales ideoloxías poden ter para a preservación e a estandarización da variedade local.

Na interacción cun lingüista forasteiro, os entrevistados constrúen a súa identidade de membros auténticos da comunidade, que defenden A Fala e que a empregan no día a día (podemos ver o importante que é A Fala para a súa identidade social como factor de creación de comunidade), e tamén como cidadáns españois leais que cultivan e transmiten a variedade polos seus propios medios aceptando a falta de política lingüística exterior. O único sinal aberto de prestixio que desexan para a variedade é a ortografía, pero só para fins internos e sen romper o *status quo* de inexistencia da variedade local no contexto político oficial, utilizando unha dinámica ideolóxica recursiva, marcada historicamente, que tamén presenta A Fala como icona dunha comunidade cuxa característica inherente é empregar A Fala. Quizais por un motivo

semellante (falta de vontade de romper o *status quo*), aparece unha estratexia de apagamento: os nosos entrevistados non admiten que A Fala estea en perigo, porque se o fan, a súa identidade tamén estará en perigo. De momento, perpetúan a actitude ideolóxica ante unha variedade minorizada que cualificaríamos “de minorización interiorizada” cunha acentuada postura negativa cara a calquera tipo de axencia na reivindicación da variedade local. Quizais os futuros esforzos de dinamización deberían centrarse en demostrarlles aos falantes que a súa variedade está realmente nunha posición vulnerable e que hai formas de apoiala sen caer en extremismos.

## Referencias bibliográficas

- Agha, Asif (2007): *Language and Social Relations*, New York, Cambridge University Press.
- Blommaert, Jan (2006): “Language ideology”, *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Second Edition, Volume 6, Oxford, Elsevier, pp. 510–522.
- du Bois, John W. (2007): “The stance triangle”, en Robert Engleberson (ed.), *Stancetaking in Discourse*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, pp. 139–182.
- Briggs, Charles L. (1986): *Learning How to Ask: A Sociolinguistic Appraisal of the Role of the Interview in Social Science Research*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Bucholtz, Mary (1995): “From mulatta to mestiza: Passing and the linguistic reshaping of ethnic identity”, en Kira Hall y Mary Bucholtz (eds.), *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self*, New York, Routledge, pp. 351–373.
- Bucholtz, Mary y Kira Hall (2004): “Language and identity”, en Alessandro Duranti (ed.), *A Companion to Linguistic Anthropology*, Malden, MA, Blackwell, pp. 369–394.
- Bucholtz, Mary y Kira Hall (2005): “Identity and interaction: A socio-cultural linguistic approach”, *Discourse Studies*, 7(4–5), pp. 585–614.
- Bucholtz, Mary y Kira Hall (2010): “Locating identity in language”, en Carmen Llamas y Dominic Watt (eds.), *Language and Identities*, Edinburgh, Edinburgh University Press, pp. 18–28.
- Dondelewski, Bartosz (2021): “(Non)fuzziness of identity in the Spanish-Portuguese borderland: The case of the linguistic community of A Fala de Xálima (Spain)”, *Acta Baltico-Slavica*, 45, art. 2434, <doi: <https://doi.org/10.11649/abs.2434>>.
- Dondelewski, Bartosz (2022): *El cambio lingüístico en A Fala de Xálima*, Lublin, Wydawnictwo Episteme, <<https://wydawnictwoepisteme.pl/shop/naukowe/el-cambio-linguistico-en-a-fala-de-xalima/>>.
- Eckert, Penelope (2000): *Linguistic Variation as Social Practice: The Linguistic Construction of Identity at Belten High*, Oxford, Blackwell.
- Flores Pérez, Tamara (2019): “Variações no léxico de «A Fala»: plantas e animais”, *LaborHistórico*, 5 (Especial-2), pp. 83–99.
- Irvine, Judith y Susan Gal (2000): “Language ideology and linguistic differentiation”, en Paul V. Kroskrity (ed.), *Regimes of Language: Ideologies, Politics and Identities*, Santa Fe, NM, School of American Research Press, pp. 35–84.
- Johnstone, Barbara (2010): “Locating language in identity”, en Carmen Llamas y Dominic Watt (eds.), *Language and identities*, Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 29–36.
- Johnstone, Barbara y Scott Kiesling (2008): “Indexicality and experience: Exploring the meanings of /aw/ -monophthongization in Pittsburgh 1”, *Journal of Sociolinguistics*, 12, 1, pp. 5–33.
- Joseph, John E. (2010): “Identity”, en Carmen Llamas y Dominic Watt (eds.), *Language and Identities*, Edinburgh, Edinburgh University Press, pp. 9–17.

- Kroskirty, Paul V. (ed.) (2000): *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities*, Santa Fe, NM, School of American Research Press.
- Manso Flores, Ana Alicia y Tamara Flores Pérez (2022): “Passau, presenti i futuro da Fala”, *Limite. Revista de Estudos Portugueses y de la Lusofonia*, 13, 2, pp. 101–122.
- Márquez Reiter, Rosina (2018): “Interviews as sites of ideological work”, *Spanish in Context*, 15(1), pp. 54–76.
- Meyerhoff, Miriam y Anna Strycharz (2013): “Community of practice”, en Jack K. Chambers, Peter Trudgill y Natalie Schilling-Estes (eds.), *The Handbook of Language Variation and Change*, Malden, Oxford, Carlton, Blackwell Publishing, pp. 428–448.
- Ochs, Elinor (1992): “Indexing gender”, en Alessandro Duranti y Charles Goodwin (eds.), *Rethinking context: Language as an Interactive Phenomenon*, New York, Cambridge University Press, pp. 335–358.
- Ramallo, Fernando (2011): “O enclave lingüístico de Xálima: Unha análise sociolingüística”, *Estudos de Linguística Galega*, 3, pp. 111–135.
- Rampton, Ben (2009): “Speech community and beyond”, en Coupland N. y Jaworski A. (eds.), *The New Sociolinguistic Reader*, London, Palgrave Macmillan, pp. 694–713.
- Sánchez Moreano, Santiago (2018): “Negociación de posicionamientos sociales (stances) a través del debilitamiento del fonema /s/ en el español hablado por los quichuas ecuatorianos en Cali (Colombia)”, *Sociocultural Pragmatics / Pragmática Sociocultural*, 6, 1, p. 33.
- Schieffelin, Bambi B., Kathryn Woolard y Paul V. Kroskirty (eds.) (1998): *Language Ideologies: Practice and Theory*, New York, Oxford University Press.
- Silverstein, Michael (2003): “Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life”, *Language & Communication*, 23, 3–4, pp. 193–229.
- Valeš, Miroslav (2017a): “Community-driven revitalization of A Fala: Experience with the orthography project”, en Nicolas Ostler, Vera Ferreira y Christopher Moseley (eds.), *FEL XXI Communities in Control: Learning tools and strategies for multilingual endangered language communities Proceedings of the 21st FEL Conference 19–21 October 2017*, Hungerford, Foundation for Endangered Languages, pp. 59–64.
- Valeš, Miroslav (coord.) (2017b): *Proposta da ortografía de A Fala: valverdeñu, lagarteiru, mañegu*, Valverde del Fresno, Asociación Cultural A Nosa Fala.
- Valeš, Miroslav (2022): “La comunidad de los hablantes de la fala: identidad y opiniones sobre la ortografía”, *eHumanista/IVITRA*, 22, pp. 451–460.
- Valeš, Miroslav (no prelo): “Prestigio de A Fala y evolución en la actitud de sus hablante”, *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana*.

## A Fala de Xálima and linguistic ideologies — some comments

**Keywords:** A Fala de Xálima — sociocultural linguistics — minoritized languages — language ideologies.

### Abstract

The work focuses on A Fala de Xálima, a variety of the Galician-Portuguese family with less than 3,700 speakers (province of Cáceres). It is a minority variety with disappearing vernacular forms and a dwindling number of speakers (Ramallo, 2011). The study analyzes conversations held with A Fala speakers who have an influence on the revitalization and future of the language. The article is based on the principles of sociocultural linguistics (Bucholtz and Hall, 2004, 2010); some indexical, interactional and essentialist orientations are analyzed that allow understanding the relationship between local variety and its socially significant context. The theory of linguistic

ideology (Irvine and Gal, 2000) and indexicality (Silverstein, 2003) are also used. It is observed how recursive and historically marked ideological dynamics serve the speakers to defend the *status quo* of variety as non-existent in the official political context and how they apply the erasure strategy by not admitting that A Fala is in danger of disappearing and, thus, perpetrate the minoritization of local variety.

Fecha de recepción: 4 de junio de 2023

Fecha de aceptación: 6 de noviembre de 2023